

Троянди в паркових композиціях «Софіївки»

Дениско І. Л., к.б.н., Музика Г. І., к.б.н.

Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України, м. Умань, e-mail: denpark@ukr.net

Roses in the park compositions of “Sofiyivka”

Denysko I. L., candidate of biological sciences, Muzyka G. I., candidate of biological sciences

The National Dendrological Park «Sofiyivka» NAS of Ukraine, Uman, e-mail: denpark@ukr.net

Анотація. Вивчення можливостей застосування троянд у паркових композиціях «Софіївки» ґрунтується на дослідженні літературних та архівних джерел. Аналіз фактичного матеріалу дає підставу стверджувати, що троянди були представлені у паркових композиціях «Софіївки» впродовж усієї історії її розбудови. В наш час переважна частина композицій з трояндами розташована у новій частині парку, поза межами історичного ядра. При цьому функція композицій за участі троянд змінювалася від декоративної з певним символічним змістом, що властиво сентиментально-романтичним паркам, до експозиційно-декоративної в поєднанні з рекреаційною, науково-дослідницькою та освітньою функціями в наш час.

Ключові слова: троянда, паркова композиція, історія розбудови парку, впровадження рослин.

Abstract. The study of the possibilities of using roses in park compositions «Sofiyivka» is based on the analysis of literary and archival sources. The study of the factual material makes it possible to assert that roses were represented in the park compositions of «Sofiyivka» throughout the history of its development. Currently, most of the compositions with roses are located in the new part of the park, beyond its historical core. At once, the function of compositions with the involvement of roses changed from decorative with a certain symbolic meaning, which is characteristic of sentimental and romantic parks, to exhibitional and decorative in combination with recreational, research and educational functions in our time.

Key words: rose, park composition, history of the park development, introduction of plants

Вступ. Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України відомий у світі як одна з найвишніших пам'яток садово-паркового мистецтва кінця XVIII — початку XIX ст. Взірцем для його створення були європейські парки, а отже квіти і, в тому числі, троянди повинні були посідати в ньому важливе місце. Метою даного дослідження було простежити особливості використання троянд у композиціях парку впродовж його 225-річної історії.

Матеріали і методи. Дослідження проводили на основі аналізу літературних і архівних джерел.

Результати та обговорення. В історії розвитку «Софіївки» виділяють сім періодів: перший (1796–1832 рр.) — парк перебуває у власності родини Потоцьких; другий (1832–1836 рр.) — парк перебуває у віданні Київської казенної палати; третій (1836–1858 рр.) — «Софіївка» («Царицин сад») підпорядкована Управлінню військових поселень; четвертий (1859–1929 рр.) — парк передано Головному училищу садівництва; п'ятий (1929–1955 рр.) — «Софіївку» («Сад III Інтернаціоналу») оголошено Державним заповідником; шостий (1955–1980 рр.) — парк передано АН УРСР. У своїй науковій діяльності «Софіївка» підпорядкована Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР (ЦРБС); сьомий (з 1980 р. по наш час) — парк перебуває у віданні АН УРСР (Косенко, Пилип'юк, 2016).

Присутність троянд у «Софіївці» від початку її розбудови засвідчують перші описи парку, зроблені С. Трембецьким і де Лагардом (Lagarde de, 1824; Trembecki S., 1815). Зокрема, граф де Лагард у вільному перекладі

поєми С. Трембецького, змальовуючи річку Кам'янку, пише: «...Sur ses bords enchantés il vois naître la rose» (...На своїх зачарованих берегах бачить він (потік), як народжується троянда.).

С. Гроза зазначає: «Obok mostu ulica do *pól Elizejskich* prowadzi... ...Z samego wnijsca, wazon biały marmurowy na granitowej podstawie, opasany róż gierlanda, wyobraża *świętynię Flory*...» (Поруч з мостом вулиця веде до *Єлисейських полів*... ...Від самого входу біла мармурова ваза на гранітному п'єдесталі, оперезана гірляндою з троянд, зображує *храм Флори*...). Опис Темпейської долини, зроблений С. Грозою, підкреслює смислове навантаження елементів сентиментально-романтичного парку, в тому числі рослин: «Zestarałe grusze z ich cierpkimi owocami, są zapewne godłem smutcu rodziców; klomb róžany, mający kamień w podobieństwie lwa leżącego, maluje dzieci niewinność, którychby nigdy żadna skaza nie dotknęła; oraz wielkości przodków w tym strażniku przedstawia» (Старі груші з їхніми терпкими плодами, ймовірно, є образом горя батьків; клумба з троянд із каменем у подоби лежачого лева зображує невинність дітей, яких ніколи не торкнулася жодна скверна; а також велич предків представлена в тому охоронцеві) (Groza S., 1843).

Опис «Софіївки», зроблений С. Грозою, вийшов друком, коли парк уже був підпорядкований Управлінню військових поселень, разом з тим про троянди у Темпейській долині писав ще граф де Лагард, який відвідав «Софіївку» в липні 1811 р. (Lagarde de, 1824). Тож, можна зробити висновок, що протягом другого та на початку третього періодів розбудови парку композиції за участі троянд, створені за часів Потоцьких, ще зберігалися, принаймні частково.

На жаль, Т. Темері у своєму путівнику «Софіївкою» не виокремлює троянди з-поміж «toutes sortes de belles fleurs» (різноманітних гарних квітів), якими були прикрашені численні ділянки парку (Themery, 1846).

На жаль, історичні свідчення про використання троянд у композиціях парку впродовж четвертого періоду, коли «Софіївка» належала Головному училищу садівництва, також дуже обмежені. За даними С. Бонецького в 1927 р. в «Софіївці» налічували 5 видів і 53 сорти троянд (О. Л. Липа пише про «свыше 60 сортов» троянд) (Бонецький С., 1927; Лыпа, 1948). За архівними даними асортимент троянд, що пропонувався до продажу восени 1928 р. — навесні 1929 р. відділом декоративного садівництва Уманського училища садівництва і землеробства (таку назву мало на той час Головне училище садівництва), становив 38 сортів: бурбонські, нуазетові, пернеціанські, плеткі, ремонтантні, чайні, чайно-гібридні троянди, гібриди *R. alba* L., *R. foetida* Negtm., *R. gallica* L., *R. rugosa* Thunb. На фотографіях Партерного амфітеатру, датованих 1918–1929 рр. можливо розрізнити плеткі троянди, висаджені під гранітною підпірною стінкою. Кущові троянди були висаджені вздовж доріжки біля підпірної стінки та по периметру работок уздовж серпантинних доріжок, що спускалися до фонтану «Семиструмін».

Описуючи у своїй монографічній праці Рожевий павільйон, О. Л. Липа зазначає: «Внешняя розовая окраска павильона и обилие в прошлом вокруг него роз дали повод назвать его Розовым павильоном». На фотографічній поштовій листівці, датованій 1903 р., зображено Рожевий павільйон і оточуючі його работки з численними декоративними рослинами, серед яких, вочевидь, були і троянди. Проте згодом насадження на острові Анти-Цирцеї було втрачено, оскільки О. Л. Липа вказує: «Очень кстати была бы посадка здесь плакучих ив, особенно по периферии острова, роз и восстановление пирамидальных тополевых групп, которые были раньше истинным украшением острова и всего пруда в целом» (Лыпа, 1948).

Зміна статусу парку в 1929 р., численні підпорядкування різним відомствам, скорочення площі не сприяло підтриманню колекції троянд. В «Общем списке (реестре) древесных пород и кустарников парка Софиевка и смежных с ним древесных питомников» станом на 01.06.1945 р. О. Л. Липа наводить лише види: *R. canina* L. (s.l.), *R. rubrifolia* Vill. і *R. rugosa* (Лыпа, 1948). Відновлення паркових композицій за участі троянд стало можливим лише після 1949 р., коли було створено декоративний розсадник площею 20 га (Косенко, Пилип'юк, 2016).

Як свідчать архівні дані, в 1952–1956 рр. на ділянці «Головної тераси» Партерного амфітеатру на площі 1,9 га було створено розарій, де висаджено спочатку 2738 кущів троянд 41 сорту, а згодом колекція цього розарію досягла п'яти тисяч кущів троянд. Так у 1952 р. на південному схилі амфітеатру на работці, що облямовує доріжку, було висаджено 1200 шт. кущових троянд. Навесні 1953 р. на 2 колах — 500 шт. троянд, у 1955 р. під підпірною стінкою — 105 шт. плетких троянд ('Crimson Rambler', 'Dorothy Perkins', 'Rubin',

‘Veilchenblau’, ‘Wartburg’; та ін.). Садіння розарію було завершено в 1957 р. висаджуванням ще 400 кущів троянд.

Щороку частина троянд випадала, і зрештою було вирішено залишити троянди лише в колах і на рабатках верхньої тераси амфітеатру та вздовж доріжки біля підпірної стінки. В 1960 р. колекція на розарії Партерного амфітеатру нараховувала 3200 кущів троянд 52 сортів: 1 сорт плетких, 2 сорти плетких великоквіткових, 39 сортів ремонтантних, 10 сортів чайно-гібридних троянд. У 1978 р. було висаджено 1800 шт. саджанців троянд: на нижній терасі амфітеатру — сорти ‘Centenaire de Lourdes’, ‘Марко Вовчок’ на верхній — ‘Border King’, ‘Eulalia Berridge’, ‘Orange Triumph’ та інші. В 1989 р. згадані вище дрібноквіткові плеткі троянди були замінені на плеткі великоквіткові — ‘Flammentanz’ і ‘Glenn Dale’ відповідно з червоними й білими квітками.

У зв’язку зі складністю здійснення належного догляду троянд на ділянці Партерного амфітеатру та неможливістю запобігати викраденню та пошкодженню рослин неодноразово ухвалювалися рішення про заміну та ліквідацію ділянок троянд у цій частині дендропарку. Крім того, сучасні сорти троянд дисонували з архітектурною стилістикою історичного парку. Зрештою, після реконструкції 1996 р. на Партерному амфітеатрі було залишено тільки плеткі троянди для декорування гранітної підпірної стінки.

Натомість з ініціативи кандидата біологічних наук, старшого наукового співробітника О. К. Мороз та за всебічного сприяння члена-кореспондента НАН України, доктора біологічних наук, професора Т. М. Черевченко був розроблений проект нового розарію в західній частині адміністративно-господарської зони дендропарку. Урочисте закладення даної експозиційної ділянки відбулося 2 травня 1998 р.

Розбудова розарію відіграє важливу роль у декоративному оформленні сучасної вхідної зони дендропарку. Крім того, розарій виконує рекреаційну, наукову та освітню функції. Колекція троянд, представлена на розарії, є джерелом матеріалу для подальшого розмноження. Проте визначальною є експозиційна функція розарію: продемонструвати відвідувачам сортове різноманіття інтродукованих до дендропарку троянд різних садових груп, пропагуючи їх для використання в ландшафтному будівництві (Мороз, 1999).

Розарій спроектований у ландшафтному стилі. Всю територію поділено на 17 секторів, які, в свою чергу, розбиті на ділянки завдовжки близько 5 м, що від початку засаджувалися кущами троянд одного сорту. В межах сектору висаджували троянди подібних кольорів. Кольорова гама — від рожевих під соснами до темно-червоних під ялівцевою гіркою, від темних біля центральної алеї через яскраво-червоні, жовтогарячі, жовті до білих під огорожею. Сорт від сорту відокремлені ґрунтопокровними рослинами, що цвітуть навесні до початку квітання троянд.

Близько двох третин території ділянки посідають чайно-гібридні троянди, висаджені у південних секторах розарію. Троянди групи флорібунда, поліантові, мініатюрні зосереджені переважно в частині розарію, розташованій за ялівцевою гіркою. Плеткі троянди висаджені вздовж огорожі, що відокремлює дендропарк від вулиці Київської. На початковому етапі було висаджено 4 тис. кущів троянд 120 сортів.

Впродовж наступних років в кожному з секторів розарію висаджували троянди нових сортів, розмножених і вирощених на дослідно-виробничій ділянці дендропарку, подеколи заміняючи ними представлені там сорти. У 2000 р. експозицію розарію було поповнено 15 сортами троянд селекції Девіда Остіна, привезеними в 1997–1999 рр. з Німеччини. У 2006 р. розарій було висаджено колекцію з 11 сортів мініатюрних троянд. У 2009 р. на розарії була створена демонстраційна ділянка троянд садової групи патіо, де було висаджено рослини 28 сортів. У 2012 р. гірку в північній частині розарію було звільнено від насаджень *Rugosantha* і натомість розміщено колекцію троянд селекції Девіда Остіна, зібрану під час поїздок до приватних садівничих підприємств України. Для створення демонстраційної ділянки були використані троянди 19 сортів.

Нині в експозиції розарію представлено троянди близько 300 сортів, що належать до 15 садових груп. На жаль, невелика площа розарію обмежує впровадження в експозицію більшої кількості сортів з колекційного фонду троянд, зібраного в дендропарку (в 2020 р. він становив 719 сортів). Тому поновлення й заміна представлених на розарії сортів відбувається в межах існуючих ділянок. Крім того, композиційне рішення розарію не дозволяє продемонструвати троянди деяких садових груп внаслідок їхніх габітуальних особливостей. З огляду на це, на території дендропарку додатково створено низку дослідно-експозиційних ділянок троянд. Найзначніші з них:

ділянка біля кафе — закладено у 2009 р., представлено троянди 24 сортів (переважно паркові й напівплеткі);

ділянка біля готелю «Софіївський» — закладено у 2004 р., представлено троянди 17 сортів (переважно селекції Девіда Остіна);

ділянка «Метелик» біля службового входу до готелю «Софіївський» — закладено у 2019 р., представлено троянди 31 сорту (переважно напівплеткі і флорібунда);

оздоблення берегів Ліщинового ставу — закладено у 2010 р., представлено 11 сортів ґрунтопокривних троянд;

оздоблення Меморіальної зони по вул. Київській — закладено у 2005 р., представлено 5 сортів паркових і плетких троянд;

ділянки вздовж вул. Київської — закладено у 2010 р., представлено троянди 48 сортів (переважно паркові й напівплеткі).

Висновки. 1. Троянди були представлені у паркових композиціях «Софіївки» впродовж усієї історії її існування.

2. Протягом розбудови парку функціональне призначення троянд у композиціях парку змінювалося від декоративного з певним символічним змістом у першій період до експозиційно-декоративного в поєднанні з науково-дослідницьким та освітнім у наш час.

3. Переважна більшість композицій з трояндами нині розташована в новій частині парку. Всебічне вивчення можливостей застосування троянд на території історичного ядра «Софіївки» потребує поглибленого дослідження фактичного матеріалу, а отже подальших архівних пошуків як у вітчизняних, так і в закордонних установах.

Список використаних джерел.

Бонезький, С. (1927). Деревні та чагарникові породи парку III Інтернаціоналу (кол. «Софіївка») м. Умані. *Тр. с.-г. ботаніки*. Т. I, вип. 4. Харків: Рад. селянин. С. 189–194.

Косенко, І. С., Пилип'юк, В. В. (2016). *Софіївка. Національний дендрологічний парк: фотоальбом* / Косенко, І. С. [текст], Пилип'юк, В. В. [фото]. Київ: Паливода А. В. 276 с.

Лыпа, А. Л. (1948). «Софиевка»: Уманский государственный заповедник (1796–1946). Киев: Изд-во АН УССР. 100 с.

Мороз, О. К. (1999). Створення розарію в дендропарку «Софіївка» НАН України. *Збірник наукових праць УСГА*. С. 524–526.

Groza, S. (1843). *Opisanie Sofiówki przez S. Gr. Rimembranza, 1843. Józefa Krzeczковского*. Т. 1. Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego. S. 41–67.

Lagarde de. (1824). *Voyage de Moscou à Vienne, par Kiow, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt; ou Lettres adressées à Jules Griffith*. Paris, Strasbourg: Treuttel et Würtz, Libraires. 440 p.

Themery, Th. (1846). *Guide de Sophiowka, surnommé la merveille de l'Ukraine, Jardin de la Couronne, situé près d'Human, dans les colonies militaires*. Odessa: Imprimerie d'Alexandre Braun. 63 p.

Trembecki, S. (1815) *Sophiowka: Poème polonais, traduit vers français par le comte de Lagarde*. Vienne: L&Apos; Imprimerie d&Apos; Antoine Strauss. 162 p.